

LOS FILLS DE LA MORTA-VIVA.

EN CÁRLOS ROS.

Ja en plena decadencia aquella gloriosa parla que tant y tant habia en los pasats segles honrat ab son cultiu á nostres ávis, á consecuencia de la tiránica llei qu' al derrogar lo monarca Felip V. en 29 de Juny de l' any 1707, los magnífichs furs y privilegis, els obligaba á renegar de sa materna llengua en benefici de la castellana que es trataba de imposar per força als lleals (1) habitants de nostre antich realme, pera conver-

(1) Un mes dempres de publicat lo decret abolint los furs y privilegis, lo Senyor Rey En Felip V, n' espedí un altre declarant los motius que tingut habia pera manar que tots los seus regnes governats foren per unes mateixes lleys, alabant á sons valencians de *molt fins y lleals; de constant y acerosolada fidelitat, de que enterat estava*, segons lo decret dia.

¡Prou vegades los reys d' Aragó, per haber experimentat la valentia y fidelitat dels valencians, habien manifestat apreciar mes á Valencia que á les altres ciutats, com ho demostren varios privilegis originals del serenísim En Pere IV, lo Cerimoniós, N' Anfos V, lo Conqueridor de Nápoli y En Ferran, lo Católich, prínceps tots los mes guerrers y polítichs de la Europa!

tirla aixina en idioma nacional; mancaba per cert un valencià que verdaderament posehit del sant entusiasme y fervorós carinyo que les coses de la patria inspiren, enlairara lo caigut penó de nostres pasades glorioses empreses: y este home fon deparat, sens dubte, per la Divina Providencia á la lleal ciutat, bresol en totes épques de superiors ingenis, en la persona de l' intelligent notari Cárlos Ros, que ab un patriotich cel digne d' eterna lloança, manprengué per sa propia iniciativa la dificultosa tasca de restablir en nostra terra l' idioma (1) aquell que la mes veneranda tradició fea á nostra memoria respectable, y que vanament per mig de un caprijós arbitraje, proposat s' habien asfondrar pera sempre dins la fosa del oblit y del despreci, com si có fos cosa posible, ab l' objecte de realisar una bellament somniada unificació, qu' anant lo temps, no essabia si perjudicial ó ventajosa habia de serli á nostra amada pátria.

Pasem, puix, á resenyar los grans treballs portats á efecte per tan patriotich paísá en favor del renaiximent de nostra hermosa parla, á les hores, com habem dit, no ja sols per los estranys, sino també per los coneguts, per los mateixos de casa menyspreada y abatuda.

La bona fé de nostres majors, y no altra cosa, ha fet que moltes vegades, no en aquest asunt de poca monta (que quant mes, sols interés tindria pera les lletres valencianes) sino en altres y delicades cuestiones

(1) No es, com alguns creuen, un real decret lo que á una llengua li dona ó pot llevarli la categoria d' *idioma*, sino ses propies excelencies, son abundancia de paraules, termes y modismes, sa natural expresió, sa consició y dolsura, etc.; com aixis mateix los mérits guanyats per ella ab los grans monuments lliteraris qu' ab son talent los seus escriptors y poetes saberen erigirli. ¡Constelos als que, sens coneiximent de causa, els incomoda lo nom d' *idioma* aplicat á la llengua llemosina, á la rica llengua dels seus ávis!

històriques, ahon per falta d'altres rahons, com les que notem en Martí de Vicianà, encontrarém en les relacions de les persones contemporànies y en los succehits llargues llagunes plenes de ilimachs, que fan dificultosisim poder correr per damunt lo tarquim de la mentira la pura y clara corrent de la veritat.

Lo celebrat En Càrlos Ros, de qui escribim aquestes ralles, si altres casos més (1) que justifiquen lo dit no haguera, vindria á donarnos d'acó una evident proba. Notari y escribá publich de Valencia y naixgut en ella á principis del pasat segle ó á últims de l'anterior, ni En Vicent Ximeno, al nomenarlo en lo tomo II. pág. 261, ni l'*Specimen Bibliot. Mayanstanæ*, pág. 168, ni tampoch l'erudit y llaboriós En Just Pastor y Fuster, en la segua *Biblioteca Valenciana*, marquen lo dia de son naiximent, feja important pera la historia de la moderna lliteratura llemosina, ni posen los noms dels seus pares, ni quín fon lo seu oríge. Bé podriem, donchs, entroncarlo fins l'estrem de ferlo decendent dels Ros dels Ursins, Camp de Flors y Masires, que

(1) En la pesta del segle XVII, morí complint lo seu ministeri Mosen Geróni de la Orga, vicari de Sant Nicolau. Mes que ja ho sabia la família, apart d'acó, per lo Pare Gabaldá (*Historia de la peste de Valencia*). ¿Qu' es llig en l'argiu de la esglesia? Que «morí apestat lo vicari;» y á seguit posa la llista ó boixart dels companyeros que celebraren la misa de confraternitat.

Encara es mes breu est altre *Quinque libri*: «*Die ut supra*: «Yo el vicari bategí á un fill de Pere lo sabater del cantó.» Així se llig en un argiu de Valencia. (Villanueva: «Viaje literario á las iglesias de España.»)

Y vaja l'ú per l'altre. En Sant Pere de la Séu existixen en una mateixa fulla dues partides baptismals de una sola baptejada. Diu la una ser «filla del duch... tal.» L'altra ser filla de pares no coneguts.» ¿Fon sorprés lo vicari?... callém. ¿Obrá de bona fè? ¿Lo cas no li faria mella?

Póch hà, ab consulta de la vicaria general, se doná certificació de la primera, en la qual se dia: «Dése la que se pide.»

compartiren ab lo Conqueridor de Valencia ses asombroses empreses y valeroses façanyes, premiats pel Rey En Jaume ab lo territori hui fronterís á les monjes catalines. Mes no tractem ara de açó. Volem sols presentar-lo á la consideració qu' ell se mereix com amador de la llengua pátria; com iniciador de sa restauració en un temps en que poch menys s' encontraba que perduda, y ú tambe dels mes distinguits escriptors que la cultivaren y propagárenla ab sos escrits, despertant ab ses lliçons l' afició á sa descuidada ensenyança.

Fins de la métrica es valia Ros, com per lo sigüent romanç se veu, pera ensenyarlos als valencians lo seu llenguaje:

Pera práctica en l' escriure DEL IDIOMA VALENCIÁ. (1)

Romaç.

Lo Senyor Omnipotent,
 Creador universal,
 Que així lo Cel com la Terra,
 De res ho sabé formar:
 Sols un Deu ab tres Persones,
 Pare, Fill y Espirit Sanct,
 Que dividides y juntes,
 Son una Esencia real:
 Li va donar cencia infúsa

(1) Incloem quant menys una composició de cada ú dels autors de qu' en este llibre es tracta, ab lo fi de que puga formar lo lector concepte sobre l' estil, manera, llenguaje y particular ortografia per cada-cú empleada, y es véjen aixina les distintes modificacions qu' en lo que va de segle ha esperimentat la nostra llengua.

Açó, al propi temps, contribuirá també á donarli amenitat á l' obra.

— 33 —

(Com es cert) al pare *Adam*,
 Pera que sabent tant ell,
 Fos abte pera amostar.
 Mes ans d' entrar en la idea,
 De com Deu volgué donar
 A *Adam*, nostron primer pare,
Cencia infusa ó celestial,
 Puix ab eixa llum Divina
 Tot ho vingué á penetrar,
 Posant *nom propi* á les coses,
 Perqu' en elles dominá,
 Explicaré unes noticies
 Curioses que he arreplegat,
 Per donar erudició
 Y plaer en est romanç.
 Lo primer quis possá á escriure
 (Segons escrits han narrat;)
 En unes belles columnes
 D' *Astronomía* un tratat,
 Fonch Enoch, fill de Caí,
 Net del primer pare *Adam*;
 Altres diuen qu' el primer
 Qu' el pensament explicá
 En *Uetres*, fonch lo sant Seth,
 Fill tercer del pare *Adam*,
 Que de rajoles y pedra
 Formá dos columnes grans,
 Y escrigué en elles les *Cencies*,
 Y noticies que alcançá.
 Y es mes clar, fonch lo primer,
Dels homens lo primer cap,
 Puix de *Gracia* y de *Justicia*
(Com tots saben) fone dotat;
 Per ço sa ánima y potencies,
 De bens sobrenaturals,
 Revelacions, secrets, cencies,

Il·lustrada va quedar:
 Y aquest no cap se deixara
 D' escriure la insigne Art,
 Sent pera la vida humana
 Necesaria ó important.
 De modo, qu' el *us d' escriure*,
 Y *de lletres*, començá
 Casi al mateix temps (*ho crech*)
 De la vida dels mortals.
 Y així el primer sia *Enoch*
 Quil *escriure* principiá,
 O sia *Seth*, que á mí aixó
 Poch me fá y poch me desfá;
 Perque de *Iusticia* es dehuen
 Aquets elogis á *Adam*.
 Puix es cert que en tant saber,
Lletres y escriure doná,
 Que véent aquest sembrador
 Primer del llinage humá,
 Que sens la correspondencia
 Estabem los homens mal,
 Y d' introduir ne avia
 Sobre lo *Dret natural*,
 Lo de les gens y el civil,
 Y aviense d' escampar
 En poblacions diferents,
 Y el temps podria borrar
 La membraça de les coses;
 Va inventar unes *senyals*
 Que son les qui es dihuen *lletres*,
 Donanles la potestat,
 Y *llenguage* en artifici,
 Ab valor de pronunciar;
 En disposició posades,
 Y ordre, que sense dubtar,
 Aquí valgués la *escritura*,

Com si fora lo *parlat*:
Y qu' els absens ni nos vien
Ni oien, foren llograts
D' entendres y de tractarse,
Com los qui presents están.
Deixant apart lo *llenguage*
Que ans daçó degué idear;
Que fon lo *Idioma* dels *Homens*,
Que contesten, se parlá
Fins la *confusió de llengües*
Qu' en *Babylonia* restá.
Abraham, lo Patriarcha,
Destre en Cencies celestials,
Varó de eixellent virtut,
Y també en Arts lliberals,
Als *Egipcis y Chaldeus*,
Arts y Cencies amostrá,
Entre elles l' Astronomia,
Y Aritmética juntá.
Mes quant en aquella Era
Amostrá dit pare Adam
(O los descendents, que així
Poch me pot embaragar,)
En lo *Diluvi* es clogué
Qu' el Univers acabá.
Bé que Noé dins la *Caira*
Tantes coses reservá,
Que averho de referir,
Fora así molt allargar;
Y encara quen après dells
Així com hui lo trobam,
Lo mon, de nou altra volta,
Poch á poch se repará,
Imputant á molts dels homens,
O á dones, per principals,
O inventors de varies coses,

Les qui ara aniré notant,
 Com fonch apropiat á *Cadmo*,
 Ser lo primer qui portá
 Als grechs *characters* ó *llectres*:
 A *Tripolem* lo sembrar;
 A *Cères* l' Agricultura;
 A *Neptú* lo naujear;
 Los números y medides
 Á *Palamedes* possá;
 De les *Fragües* la invenció
 S' atribuix á *Vulcá*
 La pólvora un tal *Bartoldo*
 Se diu que la vá inventar;
Guido Areli, que fonch monjo,
 Y músich molt afamat,
 Instituí les sis *veus*:
 Son: *est, re, mi, fa, sol, la*;
Joan Guttenberg, també dihuen,
 Que fonch de nació *alemá*,
 Qu' en la Europa introduí
 D' imprimir la insigne Art.
 Que *Juno* inventá els vestits,
Minerva teixir trová,
 La Medicina, *Esculapi*,
Llicurgo, les Lleis doná,
Diana, mogué la caça,
 La guerra *Belona* y *Mart*.
 Per si d' esta cosa ó l' altra,
 Que la varen imputar
 A este ó á l' altre autor,
 Ans de tots ells fonch Adam;
 Que com aquest son saber
 Lo vingué á comunicar
 A los *fills* y descendents,
 Per ço en tot es principal;
 Qu' els demés feren tan sols

La variació, á lo inventat
 Seguint del temps la mudança,
 Disminuint ó augmentant,
 O lo que avien deprés
 Del primer quils ho mostrá,
 Darho á entendre en molts parages
 Que allí no avia arribat.
 La *malícia* fench també
 Inventora de tots mals:
 Clos que va ser lo *Diluvi*,
 (*Proseguint lo començat*
Dels inventors de les coses,)
 Y tornaren á poblar
 Lo mon com ans s' encontrava,
 Quant la tempestat cessá;
 Bé que degué passar temps
 Fins á tornar-se á engendrar
 Gent pera tot l' univers,
 Puix pochs sen varen quedar.
 Noé va ser lo primer,
 Que á los *descendents* torná
 A amosrarlos *Costums*, *Cencies*,
 Y *Descriure* la gran Art.
 També altres escrivieren.
 A *Enoch* ó á *Seth* imitant
 (*Ó á Noé sil conte trahuen*
Del Diluvi per avant,)
 Sobre les fulles de palma,
 Com es cosa molt constant,
 Que per ço á les de paper
Fulles ara nomenám.
 Altres en corfes de arbres,
 Com son *Plátanos*, *Oms blanchs*,
 Quen llatí se dien *Lliber*,
 Acomodades ab Art:
 Dasí prengueren lo nom

Los *llibres*, com se veu clar.
 Quant lo Rey *Pergamo*, en *Asia*
 Sencontrava governant,
 Posar les tapes als *llibres*
 Començaren allí á usar;
 Y com *Pergamo* lo Rey
 Llavors estava regnant,
 Prengué nom lo *pergamí*,
 Que fins hui nol ha deixat.
 També els antichs escrivieren,
 Com sempre anaven mudant,
 En fulles sutils de *plom*,
 Y llenç ben brunyit y blanch:
 Peral *plom*, eren les *plomes*
 De *canya*, no de pardals;
 Dhon *calamo*, de la *canya*
 La ploma hui nomenam.
 En lo llençet escribien
 Les coses mes manuals
 Y curtetes, quells *scheda*
 La solien titular,
 Y dasí el diminutiu
Schedula, es va formar.
 Que ara per schela tots
 Correntment la nomenam,
 Ques un trosset de paper,
 De full sancer, quarta part
 Que á la llarga pera escriure
 Solen fer, per mig doblat.
 De llavors ja discurriren
 Un modo molt delicat
 De *paper*, fet duns arbrets,
 Ab gran ingeniositat:
 Aquets *arbrets* se solien
 (*Segons noticies*,) crear
 Per les llagunes del *Nílo*

Perque eren com á juncars;
 A estos los dien papiros
 Y dasí es hon va quedar
 Lo nom de dirse paper,
 Puix altra rahó no hiá.
 La chartha dihuen també
 Que així es vingué á nomenar,
 Perquen la ciutat de *Chartha*
 Los pareix que sinventá:
 Y que la Regina *Dida*,
 Que en *Africa* fabricá
 A la ciutat de *Charthago*,
 Aqueixe nom li posá,
 En memoria de sa pàtria
Chartha, ques hon naixer vá.
 Altres coses inventaren,
 Per cert, llargues de contar,
 Fins que vingué lo paper,
 Com hui en dia lo trobám,
 Que tal volta prenguél nom
 Dels *arbrets* que he relatat,
 En lo qui tantes noticies
 Los curiosos han deixat,
 Que si no fos per *Lescrit*
 No es sabria la mitat.
 Que les lletres sinventaren
 Pera la posteritat,
 Y asegurar la membrança
 De les coses en avant:
 Encara quen lo present
 Son precisés y essenciais,
 Puix farien molta falta
 Sino seren inventat,
 Y fora com imposible
 Tindreu tot cascu en lo cap,
 Fiat sols á la memoria,

Ques una fragilitat,
 Avent de dir quant se llig,
 Eixpresantho decorat.
 Son les lletres; *elements*,
 O *characters*, nomenats
 Començament dels idiomes,
 Per hon tots han principiats.
 Destes se formen les *síl·labes*,
 De les *síl·labes*, juntant,
 Venen á ferse *diccions*;
 Les *diccions* son *veus* ó *parts*
 De la *oració*, ques llenguatge,
 En *vers* ó *prosa* parlat.
 Generalment se nomenen
 Per *vocals* y *consonants*;
Vocals nihá sis, per ara,
 Segons així ho practicam.
 Que son: *a, e, i, o, u*,
Y grega, que les sis fan:
 Y nos forma cap *dicció*
 Que una, ó mes destes nostá,
 Nincara *síl·laba* es pot
 Sens alguna articular.
 Puix cascuna per sí sola
 Forma *síl·laba*, es constant.
 Be que per la *Synalepha*,
 O *Syneresis* vorán,
 Que dos ó tres vocals juntes,
 Una *síl·laba* sols fan;
 Que aço qui sap de poesia
 Clarament ho compendrà.
 Les *consonants* son les altres
 De nostre *Alphabet* restants:
 Daquestes unes nihá *mudes*,
 Altres nihá *semivocals*,
 Altres que ni son hu ni altre,

Mes també son paper fan.
 Son *mudes*, les qui per sí,
 Só algú no sels pot trobar,
 Y es precis les pronunciem
 Postposanlos la vocal,
 Així: be, ce, de, ge, pe,
 Qú, te; anyadint la *ká*.
 Son semivocals aquelles
 Que tenen só semeiant
 Al de les *vocals*, y en una
 Antiposada *vocal*,
 Sarticulen daquest modo
 Que así senyalades van;
Ef, el, em, en, er es, ex.
 Com així ho tinch declarat.
 Les demés, ni bé son *mudes*,
 Vocals, ni semivocals;
 Mes per fi, també servixen
 Cascuna pera son cás,
 Menys la *z*, quen son lloch
 La *c* de cedéta usam,
 Y si la *z* en los noms
Propis ó estrangers deixam,
 La pronunciem com la *s*
 Que així es nostron natural.
 Este *Alphabet* referit
 Es de *idioma Valenciá*;
 Si bé lo ques muda es poch
 Aqueste del *Castellá*,
 No obstant importa advertirho,
 Puix com hiá tans ignorants
 Que lo que lligen no entenen,
 Los pareix alló está errat,
 Y la mateixa ignorancia
 Nols ho deixa penetrar.
 La *v* de *coret* que dihuen,

Com es lletra *consonant*,
 Servix á voltes de *b*,
 Ques pera escriure breball,
 Puix no te punt establít
 Pera en quins llochs sha ducar,
 Encara que del llatí
 Es cerquen los derivats.
 Mes nos prou aquesta regla
 Pera poderho acertar,
 Puix hiá llinyages y coses
 Que no sels sab derivats,
 Y encara que açó no fora,
 La costum també ha olvidat
 En moltes diccions la *b*,
 Y desta *v* sol usar;
 Que quant no varia la *lletra*
Sentit ó significat,
 Nis pot llegar altra cosa
 De lo que dehuen sonar
 Los *dialectes* del idioma,
 A la *costum* sha destar.
 Los mes eminents subjectes,
 En lletres aventajats,
 Han començat la A, B, C,
 Que altre principi no hiá;
 Apres *Gramática* estudien,
 Pasen desta á *Cencies ó Arts*,
 Y venen á ferse *homens*
 En saber adelantats,
 Diferenciantse del *Vulgo*
 Quel nomenem ignorant.
 Perquen *laschola* primera,
 Lo que als gichs se vé á amostrar,
 En lo *llegir yl escriure*
 Es sols com lo papagall,
 Y per comú tots los mestres

Donen l'alphabet errat.
 Per çó es rar lo qui *lligir*
 Sab, *escriure* ni parlar;
 Puix en una *Becerola*,
 Moltes llengües abraçar
 Nos pot, perques cert cascúna
 Se té que diferenciar,
 Així en noms dalgunes *lletres*
 Pera *síl·labes* formar,
 Com en les *combinacions*
 De son propi *articular*.
 Com los antichs, destes coses
 Que así es diuen, no han cuidat
 (O nosaltres no alcancem
 Perquel temps nos ho ha olvidat,)
 Patix lart Dorthographía
 Al present dificultats,
 Quel mes destre ni perit
 No les pot totes soltar;
 Ni menys regles pera *escriure*
 Fará duniformitat
 Que ha datmetre *mijania*
 En los *punts* no principals.
 He volgut les sobredites
 Noticies arreplegar,
 Per tenirles conduents
 Al assumpt daquest Tratat,
 Y de práctica serviren
 Al Idioma Valenciá,
 Ques molta rahó cascú
 Sia de sa Llengua amant.

Cervantes en «Pérsiles y Sigismunda» dit ja nos ho tenia. «En après de la italiana y la portuguesa, no hiá llengua mes dolsa que la valenciana, especialment parlada per boca de les dones.» Tal volta este gran co-

neixedor ho fora (¿de quina cosa éll no ho seria?) de les *Metamorphosis de Ovidi*; de l' «Elogi de les Nacions,» fet en proveçalés en 1500, per l' Emperador Frederich, ó de nostra *Cudolada, de Lo Cartuyxá, de Lo llibre de les dones, de les Cançons dels fadrins á les fadrines*; y sa lligenda ó tracte ab valencians, ve fora en esta terra ó á bordo de la galera *Sol*, ó en les maçmorres argelines, nos feu mereixedors d' esta insigne y justa llahor, que sempre tindrem que agrahirli al immortal autor del «Don Quijote.»

En Cárlos Ros, puix, vingué al mon á no desmentir al tartamut y manch alcabaler; éll ab son treball, fora les hores de faena en son ofici, apareixia, ora ab ses obres pera ser lo pur y celós mestre de la dolsa llengua llemosino-valenciana, ora ab sa gramatica y regles. Lo P. Lluís Galiana de la ordre de Predicadors, conventual d' Orihola, al traméterli lo *Cartell de desafi* de *Mosen Pere Maça* y de *Joan de Vilaragut*, que posá Ros á principi de son *Diccionari*, y copiá Salvá en lo *Catálogo de sa Biblioteca*, li escriu y alenta á que no deixe enjamay Ros lo qu' ell sabia que unicament éll podia sembrar y fer donar fruyt. Mes no li eren á nostre autor necesaris lo consell ni la exitació. Les emprentes valencianes de Cosme Granja, Francesch Burguete, Agostí Laborda, Salvador Fauli, Joseph Esteban Dols, Joseph García, Joseph Estéban Cervera y Benet Monfort, la que menys vá fer dende 'l any 1732, una ó dues edicions de les obres de Ros, qual estens catálech, que abaix insertém (1) podria al il·lustrat Pare

(1) Llista de les obres de Cárlos Ros, impreses y manuscrites, en vers y prosa.

Impreses en Prosa.

1.ª En l' any 1732, imprimi en Valencia, en 8.º, en la emprenta del hereu de Vicent Cabrera, plaça de la Seu, *Práctica de Orthographia castellana y valenciana*.

2.ª En l' any 1733, imprimi en Valencia, en 8.º, en la em-

Galiana servirli de contestació. Encara en lo mateix any de sa mort, que fon á 24 de Març de 1773, acababa Ros de donar á la estampa y publicaren los impressors Joseph y Tomás de Orga, un «Formulario de Escrituras.» (1) ab lo lloable fi de corregir eixa farra-gosa parauleria de semejants instruments, en los qu' oblidant lo precis llenguaje del càlcul, *dos mes dos son quatre*, rónegament servix pera omplir fulles, y pera que nostres sencills llauradors, (que la majoria no saben parlar lo castellá) miren ab desconfiança als curials, puix no han oblidat, y per açó s' ho fan de nou llegir, que una sola s, sobreposada á la paraula *casa*, va costar no fá molt temps, al convertirse en plural, un ruínós pleit á una familia.

La col·lecció d' *Adages y refranys valencians*; la *Ron-*

prenta del hereu de Vicent Cabrera, plaça de la Seu, *Adages Valencians*. En l' any 1736, se reimprimí en Valencia també, y en 8.º, aumentada, en la emprenta de Joseph Garcia, carrer de Calatrava.

3.ª En l' any 1731, imprimí en Valencia, en 8.º, en la emprenta de Cosme Granja, plaça de la Seu, *Epítome del origen y grandezas del idioma Valenciano*.

4.ª En l' any 1735, imprimí en Valencia, en 8.º, en la emprenta de Joseph Garcia, carrer de Calatrava, *Norma breve por la que los valencianos (sin hacer estudio particular en la ortografía) sabrán escribir medianamente la lengua castellana*, (guiantse per la valenciana, segons l' us mes recte conforme als erudits, y ajustat als fonaments dels antichs.) (Es de sols un plech.)

5.ª En l' any 1737, imprimí en Valencia, en 8.º, en la emprenta de Joseph Garcia, carrer de Calatrava, «Norma de cultura, y Política de hablar para el idioma castellano.»

6.ª En los anys 1738 y 39, s' imprimiren tres tometes, en 8.º, ab lo titol de «Cartilla Real Teórica Práctica, segun leyes Reales de Castilla, para escribanos y procuradores»; imponente autor D. Diego Bustoso y Lixarés. Sucehí qu' en l' any 37 vené Cárlos Ros los originals dels dos tometes, ab lo ti-

(1) Tambe la casa dels Orga imprimí y afegi á son abundant surtit de comedies, la escrita per Ros, titulada: *El Bandido mas honrado y que tuvo mejor fin*, Mateo Vicente Benet, fill del carrer d' Alboraya.

dalla de rondalles, que tan arrere deixá á la «Historia de historias» y al «Cuento de cuentos» de Torres y de Quevedo, senyalen un lloch molt alt en les lletres llemosines á nostre paísá. Hiá qui opina que la *Rondalla* sols publicada fon, com la portada reça, per Cárlos Ros: no estranyem qu' éll mateixa ho diga, majorment quant en altra ocasió, no se sap lo motiu, anagramá lo seu nom, y resultá un viçahí, que, com digué l' altre, «per ses agres montanyes s' encamina.»

Y sobre tot, opinem que es de Cárlos Ros, recordant lo dit per un antich autor, en estos versos que ningú ha contradit. «La Rondalla de rondalles—Que Cárlos Ros feu allá,—En presencia del meu giste—Del meu quento, d' est nou cas,—Venen á ser dos diners—Embolicats en un drap.»

tol de «Norte y exámen de Escribanos,» y pareixentli á la persona qu' els comprá no tindre acceptació, ni despaig en nom de Cárlos Ros, tragué la llicencia pera imprimirlos, suponent autor á dit D. Diego Bustoso y Lixarés, trastocantlos de manera que, á no ser per la carta llaudatòria del tomet primer (que 'l nom del que la notá está en pur anagrama) no se podria vindrer en coneiximent de la mare qu' els parí.

Dempres, com dit Cárlos Ros tenia pera son govern en les escritures públiques la obreta tomet tercer, també l' vengué. Esta óbra la volgué reimprimir Cárlos Ros, millorantla de molt, llevant algunes coses supérflues y afegint altres mes del cas, y publicarla en son nom com era just, perque estava defectuosa, no obstant de correr ab estima; proba de la necessitat que habia de instruccions pera els escribans, á lo menys en lo extra-judicial. Los citats tres tomet tamé van notats, entre altres obres de Cárlos Ros, en lo segon tomo dels *Escriptores de Valencia* que recopilá lo Dr. en Sagrada Teología, Vicent Ximeno, Prébere, Beneficiat en la Santa Metropolitana Esglesia y Academich valenciá, imprés en 1749.

7.ª En l' any 1739, imprimí en Valencia, en 8.º, en la empremta de Joseph García, carrer de Calatrava, *Breve Diccionario valenciano-castellano*.

8.ª A principis del any 1751, imprimí en Valencia, en quart, en la empremta de Cosme Granja, plaça del Mercat, junt al Pes del Carbó, *Breve explicacion de las cartillas Valencianas*.

Cárlos Ros, ab sos escrits, no sols il·lustra al filósofo y al poeta, sino que dirigí, digámho aixina, en la correcció á Branchat, al escriure la famosa obra *Regalias del Real Patrimonio*; amastrá al argiver de la dita dependencia, Casañs; senyalá lo camí á Lluís Lamarca, pera lo seu petit *Diccionario Valenciano-castellano*; y á Cabrera, pera lo seu *Indice alfabético ó Prontuario valenciano*, que Ros tenia escrit y vá tindre un fi funest. Tots sabien qu' ell era l' únich que podia ferlo, y á prechs del magnífich Ajuntament y d' altres bons patricis, reuní los materials pera l' obra, y quant ja estava fent camí á la emprenta, començaren dempres les dificultats del costeig. No existien ademés en la emprenta *accents* aguts, ni circumflechs, que tant lo lle-

Impreses en vers castellá.

- Romances de valientes.
- Romances de enamorados.
- Romances de milagros.
- Romances de victoria de guerra, por las armas de España.
- Relacion de la grande avenida del rio Túria, en 16 de Setiembre 1731.
- La entrada en Valencia del Ilmo. Sr. D. Andrés Mayoral, su Arzobispo, en 8 de Setiembre 1738. (Es paper d' aplech y vers d' art major.)
- Romance de los privilegios que gozan los hombres viejos.
- Dos relaciones, sobre el amor del hombre y de la mujer.
- Una loa, en octavo.
- Coplas para profesiones de monjas.
- Otras en las fiestas que hizo la Ciudad, quando el casamiento del Rey de Nápoles.
- Otras para las fiestas de la Conquista, en el año 1738.
- Gozos de Santos, en valenciano y castellano.
- Papeles de pliego, en cuarto, de coplas, á varios asuntos y en diferentes metros.
- La consagracion del Ilmo. Sr. D. Juan Bautista Ferrer, Obispo de Lugo, celebrada en la ciudad de Segorbe, en 21 de Noviembre 1745. (Es obra d' á plech y mig en quart y vers d' art major.)
- Lamentable relacion de la muerte de horca, que ejecutaron en Valencia, con una mujer de edad de 22 años, de buen parecer, el dia 16 de Marzo 1746.

mosí (1) demana, si la imatge de la paraula ha de ser la escriptura, y tenien per tant que ferse. Cárlos Ros, mes viu que l' aire, surtí de la sessió de la casa de la insigne ciutat, aplegá á la seua, y cremá aquells treballs lli- teraris que tantes nits de desvels li habia costat re- unirlos.

Coloquio, en elogio de la noble y preclara Arte de Nota- ria. Interlocuentes: Abogado, Diego, Bautista, Luis. (Es obra d' aplech en quart.)

Coloquio entretenido, titulado: «Necedad al uso y Crítica á la moda.» Interlocuentes: Abogado, Jaime, Gregorio, Luis. (Es obra d' aplech en quart.)

Manuscríts en prosa.

«Práctica de Escribanos,» en lo tocante al juicio ejecutor con sus formularios conducentes.

Norma breve, en la que se dán indefectibles reglas para la Ortografía Castellana y prevenciones para leer con pun- tualidad.

Reglas de Retórica para la lengua Castellana.

Beceroles Valencianes, ab les combinacions, ú silabes de sos dialectes. Silabes ó combinacions també, pera formar vocables y monosílaus pera facilitar á bé lligir.

«Breves instrucciones, en práctica, para los escribanos de las poblaciones del Reyno de Valencia, que asisten á los Ayuntamientos, ú Alcaldes legos.» (Esta obreta ixqué á llum pública, perque la tenia Cárlos Ros aprobada y ab la llicencia del Consell, y era millor y mes necesaria, segons lo seu pareixer, que la Cartilla Real.

(1) Lo llemosi, aixís com lo grech, té vocals tancades y obertes, v. gr.: Deu, ab e tancada, es lo Senyor, es l' Etern. Déu ab é oberta, es lo número decimal. Tort ab o tancada, l' auell que així s' anomena. Tórt ab ó oberta, aquell á qui li manca un ull, etc.

Sobre la necessitat de que la escriptura siga la imatge de la paraula, y qu' ésta aisladament y sens traço de la oració diga lo que vol, véjas lo que diuen lo P. Ferreros («Diccio- nario de artes y oficios») y lo il·lustrat matemàtic Vallejo: «Chafallada la pacata.»

Tenim en lo llemosi, com en les demés llengües, punt ad- miratiu (!), punt interrogatiu (?) y demés puntuació, y en ninguna llengua existís encara lo que té la música, *clau* ó signe que senyale al principi d' un escrit, esta llegenda es

Com los monosilaus llemosins tenen tal valor, que tres lletres soltes, lo mateix que quatre guarismes de la numeració aràbiga, signifiquen tant que no hiá taquígrafo que l' alcance, (1) nos doná també una petita

Manuscríts en vers, castellá y valenciá.

Sis lloes, en castellá, de diferents idees, pera funcions cómiques de particulars.

Una relació de vellets, en castellá, molt gistosa.

Un entremés de dos vellets, y dos graciosos, en castellá.

Comedia de Matheu Vicent Benet, ab sa lloa, y dos entremesos, tot en valenciá.

Tres toquets, en quart, encuadernats ab cubertes de pergamins, de varietat de rimas, en los dos idiomes y mes en lo castellá, així á lo diví com á lo humá, en casi tot género de metros y asuntos de moltes especies.

de tó sério, gístós, declamatiu, burlesch, irónich, etc. Si tal haguera, no li fós sencill al P. Isla en lo seu «Dia grande de Navarra» fer figa, com ho feu tan á la clara, dels navarros; ni altre deixeble de Juvenal la seua satírica «Crotología» ó «Arte de tocar las castañuelas» que Enrich Urculles, al escriure la «Gastronomía» ó «Placeres de la mesa» cregué ab bona fé que fora un art de repicar les postiges castanyetes.

Y á propósit del P. Isla; s' ha fet moda amostrear á parlar lo castellá tal vegada per qui ni sap la seua llengua patria, é ignorant lo valor de la j y les abeceroles, diu á menut mil barbarismes. L' il·lustre jesuhita els reuni casi tots en la sigüent décima, publicada en les notes al «Compendio de la Historia de España» de Duchesne. Allá vá, puix:

Hizo Cuana un salmoneco
De un coneco en su cortico,
Y no le guardó á su hico
Cayme, por ser hombre vieco;
Cacinto truco un pelleco
De vino de buen linaque,
Y Culian, otro salvaque,
Con Cusepe, Corque y Cuan,
Diqueron que nunca han
Comido mecor potaque.

(1) Vejáu así un eixemple: Pregunta: «¿Voleu un refresquet d' aigua?»—Respósta: «Púa.»—Análisis d' este monosilau de tres lletres, que responen: «Sí que 'l vullch. Ben fresquet. L' aigua del pòu, no del cànter. Púa tú y tráumelo, etc. ¡Asombrós llaconisme! ¡Riquea sens igual de aquesta llengual

mostra Ros en lo seu romanç al *Gat y Rat*, (1) que posá al fi de son *Diccionari*; lo Pare Lluís Navarro, dominico, ab ells escrigué dempres lo gístós sonet qu' aixís comença: «Ja fins al coll, etc.»

Ensahonats d'ells escrigué l'impresor Escorihuela molts coloquís que'l famós y desvergonyit *Quelo* 'l *Coloquiero* representaba dende dalt d' un balcó, en camalets, cors de camisa y arromangat, y que eren la delicia de la gent en les festes de carrer; hui es y encara surt á lo millor algú ab lo crit de «Qu' ixca Quelo.» Tal fon la seua nomenada.

Impreses en vers valenciá.

Romanç dels jochs dels gichs, primera y segona part.

Romanç dels Colombaires y varietat de coloms.

Romanç dels Casats pobres.

Romanç dels peixcadors de canya.

Coloqui entretengut, hon se referix la explicació de les dançes, misteris, águiles y altres coses tocants á la gran festa del Corpus qu' es fá en Valencia. Interloquents: Lluch, Blay, Pau, Un notari.

Relació burlesca, que cert llaurador li fá al Retor de son poble, sobre 'ls discursos que ha oit en Valencia per lo Cometa que apareix dende últims de Giner, 1744.

Coloqui graciós y entretengut, ahon se referixen les festes celebrades en Valencia á la proclamació de son Rey y Senyor Ferrando VI, que Deu guard, en los dies 19, 20 y 21 de Agost de 1746. Persones: Sento, Gori, Basiano, Retor.

(1) Dita composició, fon escrita en paraules d' una sílaba pera la celebració del Centenar de la canonització de Sant Vicent Ferrer, l' any 1762, y pera manifestar lo breu qu' es la llengua valenciana, lo *Rat-Penat* que porta per divisa en les seues armes esta llealísima y noble ciutat, se supon que parla ab tots y cadascú de per sí de los idiomes, en diccions *monosilábiques*, espresant la gloria que á Valencia li cap pera algunes de les moltes excel·lencies del Sant Apostol, son fill, en la tercer centuria de sa canonització. A qual efecte, se pintaren les armes de Valencia, ab sa corona y *Rat-Penat* damunt d' ella.

Copíem ara dit ROMANÇ: «No pot dir al lo que yo, —Puix he vist lo que hui es veu, —Dos mes Cents, que es prou, y prou, —Y junts en est, ja son tres: —Lo quart, lo quint, sis set huit, —No sé de mi qué pot ser, —Puix ha un vers que

Ros fon lo qui formá en Manuel Civera, *lo fidegüer*, al menys per la llegenda de ses obres, lo graceig é inspiració pera els rahonaments de *Saro Perrenque* y *Lo Doctor Cudol*, de il-lustre y grata recordança: éll inspirá al poeta macarrónich En Vicent Clérigues, (*lo bolonio*) la ben escrita *Ronda del Butoni*: éll *La M....* (que ab perdó, no té altre nom) á En Vicent Angles, poeta repentiste, que jafá en una sessió al famós comediant Cairon, inimitatiu en aquest género de poesíes, qu' éll, Angles, dia *bombes*; y' ell, en fí, posá medalla y corona á En Pasqual Martínez y García, per sobreixidor mes que tots los vats del Túria, ab lo seu *Nelo 'l Tripero*, que

Coloqui entretengut que entre quatre llauradors vehins dels quatre quartells del hórta de Valencia, cascú del seu, s' ha dispost pera la celebració dels felius anys que dijosament cumplix lo dia 23 de Setembre, 1746, Nostron Rey y Senyor Ferrandó Sext, que Deu quart en sa major grandea. Persones: Roch, vehí del quartell de Campanar; Blay, vehí del quartell de Benimaclet; Pau, vehí del quartell de Ruçafa; Lluch, vehí del quartell de Patraix.

Coloqui graciós y entretengut sobre haberse posat en Valencia tantes tauletes dayguaders, per carrers y plaçes de ella, en l' any 1749. Interloqüents: Gori, Quito, Nelo, Retor.

Estes son les obres mes singulars de romanç y coloquis que s' han imprés de Carlos Ros, en vers valenciá, que encara en vá escriurer moltes mes.

Les obres en valenciá, també impreses, pera contrafer als

clar me diu.—*A les tres, á mort, ó pres*:—Y si cas en est me cloch,—Per si es cert, y mes no en veig,—Te dich: en uns tan curts mots,—Que no dius tu tant; ¿Va el rest,—A que et guany de molts mes puns?—Be que ha de ser per los menys.—Tan clar es lo que yo dich,—Qui ni tú, ni al ho pot fer.—Tres son *Cents* los qui fan hui,—Que del tor, est Sanct, ho es fet,—Vull dir, que per tal se jau,—Com á crits ben clar se veu,—Y que ja es pot á camp ras—Dir que es Sanct, y fer les prechs,—Puix ans que nat fos al Mon—Ja Sanct éll se dix, y be,—Dant de ço el seny com á Ca,—Puix foneh del Cel per la veu.—Si traus tú al Sanct, ó al breu dir,—Clos de els peus al cap me tens;—Mes lo dir lo mot de un so,—*Jo sols só qui ho fa*, y me creu,—Que es tant cert tot quant te he dit,—Com que so lo *Rat*, per Deu.»

ha de viurer segurament tant com lo Micalet de la Seu vixca.

Sens Cárlos Ros, ¿qué serien *Nap-y-Col* y *Pataca Grossa*, (Joseph Bonilla y Pasqual Perez) en *El Mole*? ¿qué lo satirich y atrevit (mes que atrevit) autor de *Pasqualo y Visanteta*? En cambi, tendre, súau y dols, dolcísim vá ser lo cantar de En Tomás Villarroya y alguns altres poetes llemosins; dende Ausias March, Jaume Roig y Mosen Febrer, verdaders patriarches

llauradors en los disfraces de Carnistoltes, quant les habia, son 27 y d'ells 20 d'aplech, totes de idees diferents, encara que sobre l'asunt de Carnistoltes,

La última, qu' es en prosa y quintillas, remata ab esta

Décima.

En tants papers de llauró,
Com desta musa (1) han eixit,
Ja haurá el curios advertit,
Hiá entré *bullá*, *erudició*:
Molt plaér en la *invenció*.
Bélla norma en lo parlat,
En l' *escriu* ben *puntuat*,
En los *versos*, gran *corrént*,
Y en lo tocant al *acént*,
Mes que tots s' ha senyalat.

(1) «La Musa Lapera,» solia pendrer Ros algunes vegades per pseudónim.

Al *Rat-Penat* contesta, en diccions també *monosilábiques*, un *Gat*, suponent ser vell, puix pintat fon ab senyalades mostres de vellea.

ROMANÇ: «=Tu Rat, qui tant te faç gran,—En lo breu dit, y en lo vell,—Y dius no pot al tant dir,—Que has vist lo de hui tres *Cents*.—Y que faç lo mot de un só,—Lo que al no pot dir, ni fer:—Be á mi em par, no dich que no,—Mes per ço no es lo llau teu,—Que yo no só de menys drap,—Ni el faç de dos, ni de tres.—¿Puix lo que en est vers se llig—No va de un mot? Rat no ho veus?—Hui tú no tens lloch, ni yo,—Ves á fer niu, fins ton *Cent*.—Puix lo llau sols lo te el Gos,—Que el *Gat*, ni el *Rat*, joch no te.—Que al Sanct com est, es

de nostra llengua fins á 1700, sens Cárlos Ros que fon en la pasada centuria la brúxola, lo timó dels novells náugers de la pátria lliteratura, ¿cóm fer camí ab ses velles y destroçades barques?

A éll, puix, en justicia li correspon ocupar lo primer lloch en este llibre, ja que de Cárlos Ros es, d' ell, sense dubte, es hui la gloria d' haber conduit á port de salvació la mig perduda (1) nau de nostra pátria lliteratura.

ben clar,—No el te el Mon, si que dius be;—Y es ço cert per tants de cabs,—Que si ho vull dir, no pot ser.—Tu á mi em creu, y feç lo mut,—Que el temps se pren com éll ve;—Mes si á mi *Rat* no em tens por,—Prou te en fiu en un al temps,—Puix diu un vers be de el cas,—Que quant lo *Gat* es molt vell—(Ço es ben clar, dir no es pot no)—Lo *Rat* ja fa jochs en éll.—Per ço vaig tan poch á poch,—Y á res me moch, que em so quiet:—Si vols fer la pau en mi,—La fem, puix los dos som vells.»

No sabem, al menys per ara, que ningun altre autor ans que Ros escriguera vérsos monosilaus. Dempres ja l' han imitat altres poetes.

(1) «Si s' em culpa l' us qu' en la Dedicatoria d' aquest llibre fas del idioma matern, diu un bon valenciá, distinguit escriptor del pasat segle, á temps qu' en los *Argius* (especialment en los seculars) tot s' escriu en castellá, diré, que además de qu' es política urbanitat parlar á cascú en sa propia llengua, tinch la justificada rahó de considerar que si no es continúa lo cultiu de la llengua valenciana, insensiblement anirà oblidantse per lo temps, com ja sucehix en les diccions y vocables del temps de la Conquesta; y d'aquest perjudi es seguirien tan irreparables danys, que per estar en este idioma totes les importants escriptures, instuments de batismes, matrimonis, viudetats, testaments, donacions y altres asunts d' aquesta entitat, si se pert sa inteligencia (com es indefectible) s' ha de seguir una notable confusió en les mes nobles families, una dolorosa quiebra en los patrimonis y un oblit total dels mes heróichs aconteximents; motiu que fon poderós en anys pasats pera suspendrer en Fransa la idea qu' es pretenia, de que'l modo d' escriurur se conformara completament ab lo de pronunciar-se.»